

معرفی کتاب

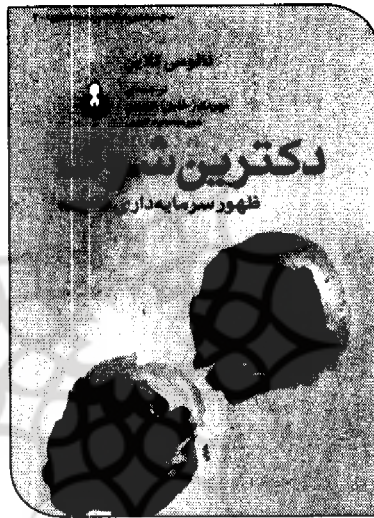
ویرانی، نخستین گام اصلاح

نگاهی به کتاب دکترین شوک*

سماهه گلپ

سالم خود را نیز معیوب کرد. «دکترین شوک» کتاب مشهور نانو می کلاین نویسنده و روزنامه نگار امریکایی است که سعی کرده با بررسی این گونه بهره برداری از فجاجع به نفع گسترش بازار آزاد (چیزی که خود او آن را سرمایه داری فاجعه می نامد) پرده از واقعیت بسیاری از فاجعه های ۳۵ سال گذشته در جهان بردارد. آن چنان که خود می گوید: «برخی از شرم آورترین موارد نقض حقوق بشر در دوران یاد شده که از آنها به عنوان اقدامات سادیستی رژیم های ضد دموکراتیک تعبیر شده است، در واقع عاملدانه با قصد ارباب مردم انجام می شد با فعالانه برای زمینه سازی اصلاحات ریشه ای بازار آزاد مورد بهره برداری قرار می گرفت.»

نویسنده کتاب معتقد است برخلاف تبلیغات گسترده جهان سرمایه داری مبنی بر این که سرمایه داری گامی است در جهت رسیدن جوامع به آزادی و دموکراسی، برداشت رادیکال از این مکتب (و به تأکید نویسنده برداشت های فریدمن و شیکاگویی ها از نظام بازار آزاد) نه تنها قابل توبه و دموکراسی در کشورها نبوده، بلکه همواره برای به بار نشاندن سیاست های خود دست به خشونت های گسترده زده است و برای مشخص تر کردن موضوع به تعریف و بررسی سه مرحله شوک در راه اجرای سیاست های بازار آزاد در جهان می پردازد. طبق بررسی های او در تمام کشورهای اجرا کننده این سیاست ها یک شوک ابتدایی (جنگ، کودتا، سیل، زلزله، تقلب انتخاباتی گسترده، بحران های عظیم مالی و بدهی های گسترده و...) جوامع را در یک حالت اورژانسی قرار داده است که گویی نیازمند یک سری تغییرات اساسی در بنیان های خود هستند. در این مرحله جامعه می تواند پذیرای

**طبق سیاست های اقتصادی
دفعی، دولت موظف است
بسته های حمایتی خود از مردم
را به شدت محدود کرده و در
عوض قوانین محدود کننده بازار
بویژه بازار سرمایه را از میان
برداشته و در نهایت بسیاری
از فعالیت های خود را به بخش
خصوصی بسپارد. در نتیجه
این سیاست ها، آن دسته از
ثروتمندانی که به منابع دولتی
نزدیک بودند به ثروت های
کلان دست یافته و طبقه
متوسط جامعه به زیر خط فقر
سقوط می کنند**

در طول چهار دهه گذشته، موجی در علم اقتصاد به راه افتاده که بر این باور است سیاست های اصلاحی تدریجی در اقتصاد نمی تواند زمینه ساز رشد باشد. این اقتصاددانان بر این باورند برای آن که یک کشور در مسیر رشد قرار گیرد نیازمند تغییری کلی، دفعی و همه جانبه در اقتصاد است. همه جانبه از آن روی که تمامی زوایای جامعه را تحت تأثیر قرار دهد و دفعی برای آن که قدرت واکنش در برابر سیاست ها از جامعه سلب شود. این تفکر که بیشتر خود را در آموزه های فریدمن و مکتب شیکاگو نشان داده بر این باور است که پس از این جراحی بزرگ و خطرناک، آنچه بر جای می ماند جامعه ای سالم است که ریشه های اصلی بیماری در آن از بین رفته و آمادگی جهش در مسیر رشد برای او فراهم شده است.

در دوره ای که نظریه های کینزی در اقتصاد با چالش های اساسی روبرو شده بود این نظریه توانست به خوبی خود را در بین اقتصاددانان آن دوره باز کند، اما برای آن که بتوان این نظرات را به طور عملی مورد ارزیابی قرار داد یک مانع اساسی وجود داشت، هیچ جامعه ای حاضر نبود خود را به دست این جراحان بزرگ بسپارد.

آنچه بدیهی است این است که برای آن که جراحی به عنوان یک روش درمان مورد استفاده قرار گیرد لازم است تا دیگر راه های درمان به بن بست رسیده یا این که بیمار در یک حالت اورژانسی قرار داشته باشد و حالت اورژانس برای یک جامعه پس از یک فاجعه عمیق بروز می یابد. شیلی پس از کودتای پیئوشه نخستین نمونه جامعه بحران زده ای بود که حاضر شد خود را به دست این جراحان بسپارد؛ جراحی ای که در نتیجه آن نه تنها بیمار درمان نشد، بلکه بسیاری از عضوهای حیاتی

جراحی درد آمیز اقتصادی مورد نظر باشد. در این حالت برای ایجاد یک تغییر اساسی سیاست های اقتصادی به شکل دفمی توسط سیاستمداران در جامعه اجراهی شود. طبق این سیاست هادولت موظف است بسته های حمایتی خود از مردم را به شدت محدود کرده و در عوض قوانین محدود کننده بازار بویژه بازار سرمایه را از میان برداشته و در نهایت بسیاری از فعالیت های خود را به بخش خصوصی بسپارد. در نتیجه این سیاست ها آن دسته از ثروتمندانی که به منابع دولتی نزدیک بودند به ثروت های کلان دست یافته و طبقه متوسط جامعه به زیر خط فقر سقوط می کنند. نتایج فاجعه بار اجرای این سیاست ها منجر به شورش های گسترده مردمی در این کشورها شد و این شروع مرحله سوم شوک درمانی بود؛ شکنجه، آخرین حلقه از زنجیر سه حلقه ای شوک درمانی بود که با نابود کردن جسم و روح معترضان، انگیزه و توان هر نوع حرکت مخالفی را از مردم سلب می کرد.

کلاین در هر فصل کتاب به شرح جزئیات و نحوه اجرا شدن این سه مرحله در کشورهای مختلف پرداخته و این پرسش را مطرح می کند که چرا با وجود نتایج منفی بسیار، در اجرای این سیاست ها باز بسیاری از کشورها دست به اجرای چنین سیاست هایی می زنند؟ او سعی می کند در هر فصل با توجه به کشوری که در دست بررسی دارد به این پرسش پاسخ گوید، اگر چه در پاسخ این پرسش عامدانه برخی از نکات مثبت موجود در تحلیل فریدمنی (پولیون) و توان پاسخگویی این نظریه به برخی از مشکلات اقتصادی آن دوره توجه نشده است، اما پیگیری نویسنده در ریشه یابی و یافتن دلایل سیاسی این موج جهانی سازی در جهان توانسته به خوبی حضور چشمگیر سیاست های استعماری در پیشرفت این نظریه را به تصویر کشد.

در کتاب آمارهای فراوانی از نتایج اجرای این سیاست های بازار آزاد آورده شده که نشان می دهد در نتیجه این نوع آزاد سازی های گسترده نوعی حاکمیت شرکتی در جهان شکل گرفته که می تواند حتی برای ایجاد فاجعه سرمایه گذاری کند، نتیجه این بهره برداری ها به وجود آمدن طبقه ای ابر مصرف کننده در جهان بوده که پول خود را از فاجعه درمی آورد و برای مصرف آن نیز ناچار به تغییر جهت اوضاع به سوی خواسته های خود است. قوی تر شدن هر چه بیشتر این حلقه منوط به لاغر تر شدن دیگر مردم جهان است و این موضوعی نیست که به خاطر آن صاحبان این شرکت ها بخواهند از سودهای

می توان کتاب دکنترین شوک را کتابی دانست که توانسته به خوبی پشت پرده بسیاری از سیاست های به اصطلاح اصلاحی دولت های بزرگ برای کشورهای توسعه نیافته را آشکار کرده و نتایج اجرای آن، که بزرگتر شدن هر چه بیشتر شرکت ها و پیدایش ابر مصرف کننده ها و فقیر تر شدن کشورهای مجری این سیاست ها بوده است را به تصویر بکشد بدون آن که بتوان از آن به عنوان یک متن اقتصادی برای تحلیل علمی سیاست های اقتصاد آزاد استفاده کرد

کلان خود کم کنند.

فاجعه سازی، پول جمع کنیم

چینش وقایع در کتاب دکنترین شوک به نحوی است که ابتدا خواننده با ظرفیت بهره برداری اقتصادی از فجایع به نفع شرکت های بزرگ آشنا شده و به تدریج این تصویر در ذهنش شکل می گیرد که پس می توان فاجعه را آفرید، و این درست آن موضوعی است که نویسنده در فصل های میانی کتاب به آن می پردازد. کلاین در بررسی مورد به مورد وضعیت کشورهای برای ساختن عمدی فاجعه در جهان دلایل گوناگونی برمی شمارد. به باور او ساختن فاجعه، گاه برای آن انجام می شود که ذهن مردم از آنچه در اقتصاد در حال وقوع است دور نگه داشته شود (جنگ فالدکان در انگلستان)، گاهی برای آن است که مردم را ناامید کرده و انگیزه حرکت را از آنان سلب کند (حادثه میدان تیان آن من در چین) و گاه برای آن است که مستقیماً از آن پول در آورده شود. جنگ عراق نمونه ای از این شکل سوم ایجاد فاجعه است که در کتاب به خوبی به آن پرداخته شده است. از نگاه کلاین، گرچه ۱۱ سپتامبر طرح ریزی امریکایی نداشته است، اما نوع بهره برداری از آن مستقیماً در جهت منافع شرکت های بزرگ امریکایی بوده؛ شرکت هایی که هم از فروش اسلحه سود می برند هم سرباز تربیت کرده و به ارتش اجازه می دهند و هم درمان بیماران و بازسازی مناطق آسیب دیده را

خود برعهده می گیرند و این یعنی هر لحظه جنگ، آفریننده دلار برای این شرکت هاست.

اگر چه بررسی موردی کشورها در کتاب و ارائه آمار لازم در جهت اثبات ادعای نویسنده اطلاعات کامل، جامع و البته جالبی در این زمینه در اختیار خواننده قرار می دهد، اما باعث نوعی پراکنده گویی و البته تکرار مکررات در کتاب نیز شده است، ولی قلم روان نویسنده توانسته تا حدی این مشکل را جبران کرده و خواننده را قانع کند که کتاب را تا انتها مطالعه کند. شیوه گزینش و چینش اطلاعات توسط کلاین در این کتاب به گونه ای است که پیش فرض ذهنی او مبنی بر بهره برداری عامدانه از فجایع به نفع اقتصاد را تأیید کند و این موضوع سبب شده تا خواننده دچار این توهم شود که تمام اتفاق های اطراف او طبق یک برنامه از پیش تعیین شده رخ داده است؛ ادعایی که کلاین تقریباً آن را پذیرفته و معتقد است همان طور که قربانیان شکنجه وقتی از علت اعمال شکنجه گر آگاه باشند می توانند خود را در برابر ضربه های او ایمن کنند، آگاه شدن مردم از دلایل واقعی وقایع جهان می تواند آنها را از مقابله با منشأ اصلی آنها که همان قدرت شرکت های بزرگ و اقتصاد مبنی بر خواست شرکت هاست یاری دهد.

در تمام فصول کتاب نوک پیکان حمله ها به سوی تفکرات فریدمن و یاران او است، گویی این گروه تنها خود را موظف می دیدند که ببینند چه سیاست هایی به نفع سرمایه داران بزرگ است تا سپس آن سیاست ها را در قالب الگوهای اقتصادی تئوریزه کنند. این نگاه سبب شده تا این واقعیت که تفکرات فریدمن و دیگر پولیون در دوره ای که اقتصاد کینزی نمی توانست وقایع دهه ۱۹۵۰ جهان را تبیین کند، تحلیلی از شرایط ارائه دهد که تا حدی قادر بوده اصلاح شرایط اقتصادی بینجامد.

در نهایت می توان کتاب دکنترین شوک را کتابی دانست که توانسته به خوبی پشت پرده بسیاری از سیاست های به اصطلاح اصلاحی دولت های بزرگ برای کشورهای توسعه نیافته را آشکار کرده و نتایج اجرای آن، که بزرگتر شدن هر چه بیشتر شرکت ها و پیدایش ابر مصرف کننده ها و فقیر تر شدن کشورهای مجری این سیاست ها بوده است را به تصویر بکشد بدون آن که بتوان از آن به عنوان یک متن اقتصادی برای تحلیل علمی سیاست های اقتصاد آزاد استفاده کرد.

♦ دکنترین شوک، ظهور سرمایه داری فاجعه، نانومی کلاین،

ترجمه مهرداد (خلیل) شهبازی و میر محمود دنیوی، نشر کتاب آمد، ۱۳۸۹.

♦ دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس